

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE „ISIDOR TODORAN”

ORIGENISMUL ÎN SECOLELE III-VIII

Rezumat - Teză de doctorat

Îndrumător:

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan-Vasile Leb

Susținător:

Nicolae-Dragoș Kerekes

Cluj-Napoca, 2010

CUPRINS

ABREVIERI	5
INTRODUCERE	9
PARTEA I. ORIGEN (185-254)	12
1.1 VIAȚA LUI ORIGEN	12
1.1.1 Izvoare	13
1.1.2 Copilăria.....	14
1.1.3 Origen la Alexandria	17
1.1.4 Origen în Cezareea Palestinei.....	23
1.1.5 Opera lui Origen.....	27
1.2 DOCTRINA LUI ORIGEN.....	28
1.2.1 Subordinațianismul.....	30
1.2.2 Monada divină, începutul și sfârșitul tuturor existențelor.....	32
1.2.3 Preexistența sufletelor	32
1.2.4 Metempsihoza	34
1.2.5 Sufletul lui Hristos	37
1.2.5 Înviearea trupurilor	38
1.2.6 Apocatastaza.....	39
1.2.7. Hristos va fi răstignit pentru demoni	42
1.2.8 Împărăția lui Hristos va lua sfârșit.....	42
1.2.9 Puterea lui Dumnezeu este mărginită.....	43
1.2.10 Astrele însuflețite	43
1.2.11 Pierderea chipului lui Dumnezeu	43
1.2.12 Alegorizarea raiului.....	44
PARTEA A II-A. CONTROVERSE ORIGENISTE (SEC. III-V). PRINCIPALII ANTIORIGENIȘTI 46	
<i>Origenismul</i>	46
2.1 ORIGENISMUL ÎN SECOLUL AL III-LEA (DISPUTELE ALEXANDRINE)	47
2.1.1 <i>Disputele de drept canonic. Dimitrie și Heraclas</i>	48
Dimitrie al Alexandriei (189-232).....	49
Heraclas, episcopul Alexandriei (†247).....	53
2.1.2 <i>Disputele teoretice, fragmentare și necontemporane</i>	55
Dionisie, episcopul Alexandriei (248-264).....	56
Nepos de Arsinoe	59
Tryphon.....	59
2.2 ANTIORIGENISMUL LA SFÂRȘTUL SECOLULUI AL III-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL IV-LEA.....	60
2.2.1 <i>Petru al Alexandriei (†311)</i>	61
2.2.2 <i>Metodiu de Olimp (†311)</i>	64
2.2.3 <i>Adamantius</i>	71

2.2.3 Pamfil martirul (†309/310).....	73
2.3 ANTIORIGENISMUL ÎN SECOLUL AL IV-LEA	81
2.3.1 Eustațiu al Antiohiei (†337).....	82
2.3.2 Aetiu din Antiohia (†366)	86
2.3.3 Marcel al Ancyrei (280?-†374)	88
2.3.4 Apolinarie de Laodiceea (310-†390)	91
2.4 ANTIORIGENISMUL ÎN SECOLUL AL V-LEA.....	94
Antipater de Bostra (†după 451)	94
PARTEA A III-A. PRIMA DISPUTĂ ORIGENISTĂ (SEC. IV-V).....	96
3.1 PERSOANELE IMPLICATE ÎN DISPUTĂ	96
3.1.1 Epifanie de Salamina (315-†403)	97
3.1.2 Rufin de Aquileea (345-†410/411).....	102
3.1.3 Ieronim de Stridon (345/347-†419/420)	102
3.1.4 Teofil al Alexandriei (345-†412)	106
3.1.5 Sfântul Ioan Gură de Aur (344/354-†407).....	107
3.2 PRIMA DISPUTĂ ORIGENISTĂ.....	110
3.2.1 Denunțarea origenismului - Epifanie de Salmina (373-377).....	110
3.2.2 Epifanie și Ioan. Ieronim și Rufin I (393-397).....	125
3.2.3 Ieronim și Rufin II (398-410).....	133
3.2.4 Epifanie, Teofil și Ioan (399-438).....	144
PARTEA A IV-A. A DOUA DISPUTĂ ORIGENISTĂ. CONDAMNAREA ORIGENISMULUI (SEC. AL VI-LEA).....	173
4.1 DISPUTELE ORIGENISTE ÎN SECOLUL AL VI-LEA	173
4.1.1 Preliminarii.....	173
4.1.2 Contextul istoric.....	173
4.1.3 Izbucnirea conflictului.....	174
4.2 IUSTINIAN ȘI ROLUL LUI ÎN CONDAMNAREA ORIGENISMULUI.....	177
4.2.1 Tratatul împăratului Iustinian	179
4.2.2 Sinodul de la Constantinopol din 534, cu privire la Origen.....	185
4.2.3 De la sinodul din 543 la sinodul al V-lea ecumenic	185
4.2.4 Scrisoarea împăratului Iustinian către Sfântul Sinod, cu privire la Origen și la partizanii lui.....	187
4.3 SINODUL AL V-LEA ECUMENIC (553).....	189
4.3.1 Ședințele sinodului.....	190
4.4 ORIGEN ȘI SINODUL AL V-LEA ECUMENIC.....	194
4.4.1 Mărturii în favoarea condamnării lui Origen.....	196
4.4.2 Mărturii împotriva condamnării lui Origen	201
4.4.3 Teza interpolării numelui lui Origen	204
4.4.4 Didim cel Orb, Evagrie Ponticul și sinodul al V-lea ecumenic	206
4.5 SFĂRȘITUL CONTROVERSELOR ORIGENISTE	206

PARTEA A V-A. ORIGENISMUL LA SFINȚII PĂRINȚI (SEC. III-VIII)	209
5.1 <i>Didim cel Orb (313-†398)</i>	209
Didim cel Orb și origenismul	218
5.2 <i>Sfântul Vasile cel Mare (329/330-†379)</i>	226
Sfântul Vasile cel Mare și origenismul.....	231
5.3 <i>Sfântul Grigorie de Nazianz (330-†389/390)</i>	235
Sfântul Grigorie de Nazianz și origenismul.....	239
5.4 <i>Sfântul Grigorie de Nyssa (335-†394)</i>	241
Sfântul Grigorie de Nyssa și origenismul	243
5.5 <i>Evagrie Ponticul (345-†399)</i>	255
Evagrie Ponticul și origenismul.....	260
Evagrie Ponticul și condamnarea origenismului în secolele IV-VI	264
5.6 <i>Sfântul Maxim Mărturisorul (580-†662)</i>	265
Sfântul Maxim Mărturisorul și origenismul	268
CONCLUZII	276
BIBLIOGRAFIE	279
I. IZVOARE	279
A. <i>Opera lui Origen</i>	279
B. <i>Alte izvoare</i>	285
II. DICȚIONARE / ENCICLOPEDII	303
III. CĂRȚI	305
IV. STUDII.....	311
V. WEB	328
CURRICULUM VITAE	329

Cuvinte cheie

Origen, origenism, origenist, subordinationism, preexistența sufletelor, metempsihoza, apocatastaza, alegoria, dispute origeniste, controverse origeniste, Sinodul V Ecumenic, Epifanie de Salamina, Rufin de Aquileea, Ieronim de Stridon, Teofil al Alexandriei, Ioan Gură de Aur, Împăratul Iustinian, Didim cel Orb, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie de Nazianz, Sfântul Grigorie de Nyssa, Evagrie Ponticul, Sfântul Maxim Mărturisitorul

Rezumat

De-a lungul istoriei, în sânul Bisericii s-au ridicat numeroși oameni care au rămas în conștiința contemporanilor lor și a urmașilor acestora până în zilele noastre ca oameni deosebiți, mari personalități, memorabili în ceea ce făceau, normativi pentru Biserică pentru o perioadă determinată sau nedeterminată de timp. Procesul de acceptare sau respingere a fost pentru unii dintre aceștia scurt, iar pentru alții îndelungat. Drumul drept sau sinuos a dus de multe ori în crearea de partide *pro* și *contra*, partide compuse de cele mai multe ori din susținători sau respingători împătimiți, care, nu de puține ori răstălmăceau spusele sau scrierile celui în cauză, în încercarea de a-și argumenta propriile idei sau afirmații, nemaiținând seama de fondul învățăturilor, ci stăruiind asupra formei în care a fost rostită, redactată sau în care s-a păstrat aceasta.

Origen, „neobositul” predicator, „neînfricat” în fața oricăror provocări ale lumii (exterioare și interioare) a rămas secole de-a rândul fundamentatorul teologiei exegetice și punctul de plecare al teologiei dogmatice. Izvor în cercetare și cercetător el însuși, „pionier”, „deschizător de drumuri” în consolidarea și păstrarea tezaurului ortodoxiei, Origen a stârnit la scurtă vreme după moartea sa valuri imense de controverse și dispute interminabile.

Partea I. Origen (185-†254)

S-a născut în anul 185 la Alexandria. Devine la numai 17 ani catehet în didascaleul din această cetate, pe vremea episcopului Dimitrie. În cursul procesului său de formare, pe lângă studiul asiduu al Scripturii, i-a audiat pe filosofi vremii.

Din perioada tinereții i se poate reproșa un gest nesăbuit: castrarea, gest care nu a stârnit reacții de împotrivire la momentul săvârșirii lui. Activitatea sa bogată de la catedră, precum și renumele câștigat datorită vastei sale pregătiri i-au determinat pe unii dintre episcopii vremii să-i poarte cinste și să-l cheme în rezolvarea unor cauze mai grele ale credinței și chiar să predice în biserică, încă laic fiind.

Hirotonia sa întru preot de către Teoctist al Cezareei Palestinei va declanșa mânia episcopului Dimitrie și necesitatea plecării didascaleului la Cezareea Palestinei în anul 231.

Origen își continuă nestingherit activitatea învățătoarească și misionară din noua sa reședință.

Slăbit în urma chinurilor suportate în timpul persecuțiilor din timpul lui Deciu, a murit pe când avea 69 de ani, în 254, în Tyr-ul Feniciei și a fost înhumat în catedrala din această cetate.

Origen a fost un scriitor fecund. Opera sa este diversă, singura certitudine fiind aceea că a scris mult, chiar foarte mult. Din mărturiile păstrate despre scrierile lui Origen se pare că nu a existat și nici nu există încă un catalog complet al acestora. Numărul imens al operelor lui rămâne până azi în umbra vremurilor. De la cele 770 de titluri amintite de Ieronim în *Epistola XXXIII, către Paula*, până la cele 6000 pomenite de Epifanie, și pierderea listei din *Apologia pentru Origen* a lui Eusebiu și Pamfil, care, după Ieronim nu era nici ea completă, nici unul nu face lumină în această privință.

Origen este fondatorul științei biblice și primul mare comentator biblic, el inaugurează tratarea sistematică a teologiei. Între lucrările biblice amintim pe cele *critice* dintre care ne este cunoscută una singură: *Hexapla* și *exegetice* sub trei forme: scoli, omilii și comentarii. Folosește în exces exegeza alegorică.

Din cărțile apologetico-polemice amintim *Contra lui Celsus*, în 8 cărți, și *dialogul lui Origen împotriva lui Candid Valentinianul*, iar dintre cele teologice cea mai importantă este considerată a fi Περὶ Ἀρχῶν.

Între operele ascetice amintim *Exhortație (îndemn) la martiriu* și *Despre rugăciune*, alături de care a mai scris nu mai puțin de o sută de scrisori, *Stromate*, *Monobibla*, *Onomasticon*, *Despre înviere*, *Convorbirea cu Heraclide* și un *Tratat despre Paște*.

Partea a II-a. Controverse origeniste (sec. III-V). Principalii antiorigeniști

Origenismul

Încă din timpul vieții lui Origen au fost formulate obiecțiuni împotriva învățaturii sale. El se plânge de a fi acuzat de false doctrine blasfemiatoare și interpretare alegorică a textelor vetero-testamentare, deoarece, după părerea lui J. Tixeront „câteva dintre manuscrise i-au fost sustrase și publicate fără ca el să le fi revăzut”.

Termenul *origenian* se referă la Origen și strict la învățătura lui, iar pentru termenul *origenist* Pierre Hadot dă următoarea definiție, pe care o considerăm cea mai potrivită și mai explicită: origenismul este „sistemul teologic atribuit lui Origen în anumite conflicte doctrinare care au împărțit Biserica greacă în secolele IV și V”, apoi precizează totodată că origenismul „corespunde, pe de o parte, sistematizării pe care unii discipoli ai lui Origen au impus-o doctrinei învățătorului lor, iar pe de altă parte deformărilor pe care adversarii au impus-o acesteia pentru o mai bună condamnare”.

Origenismul în secolul al III-lea (disputele alexandrine)

Disputele de drept canonic. Dimitrie (189-232) și Heraclas, episcopul Alexandriei (†247)

Disputele origeniste s-au desfășurat în două moduri diferite, în două etape distincte, atât ca perioadă istorică, cât și ca motivație.

Primele „dispute” – dacă le putem numi așa – sau discuții cu privire la Origen, au avut loc în timpul vieții lui. Acestea erau de natură canonică și priveau hirotonia lui întru preot de către episcopii palestinieni din altă eparhie decât cea de care aparținea, precum și depășirea atribuțiilor sale de „laic”, iar mai apoi greșeala lui din tinerețe. Debutul acestor dispute are loc într-o perioadă în care nu era încă stabilit conceptul de „canon”, de „drept canonic”, într-o vreme când didascalii creștini erau laici și de multe ori activau independent, fără supravegherea directă din partea autorității episcopale din acea zonă.

Aceste așa-zise „dispute” se limitau întotdeauna la sus-numitele aspecte, la confirmarea invalidității hirotoniei lui Origen și la neprimirea lui înapoi în Alexandria. Aceasta era mai mult o atitudine a episcopilor alexandrini și a școlii catehetice de aici, care abia după plecarea lui Origen a intrat sub supravegherea strictă a Bisericii.

Motivul ce a declanșat atitudinea lui nu este așadar castrarea – aceasta fiind speculată abia atunci când faima catehetului fâmen i-a stârnit invidia – ci hirotonia acestuia de către episcopi din altă eparhie.

Pe scurt, Origen pleacă în Grecia. La întoarcere trece prin Cezareea Palestinei, unde este hirotonit preot. După întoarcerea la Alexandria, Dimitrie îi ia conducerea școlii și îl excomunică într-un prim sinod, iar mai apoi îl caterisește în urma unui al doilea sinod, în anul 231.

Motivele condamnării lui Origen au fost următoarele: 1) Origen, deși laic, predicase credincioșilor în fața episcopilor de Cezareea și Ierusalim; 2) fusese hirotonit preot de aceștia, deși nu aparținea jurisdicției lor; 3) mutilarea ce-și impuse făcea necanonică această hirotonie. Așadar, în nici un caz nu poate fi vorba de erezie, chiar dacă unii antiorigeniști văd în hotărârea lui Iustinian din 543 oglindirea sentinței lui Dimitrie și Heraclas și preiau – și interpretează fals – mărturia lui Eusebiu cum că Origen și-a apărât ortodoxia prin Epistole în fața lui Fabian al Romei și a altora.

Al doilea antiorigenist este considerat a fi episcopul Alexandriei, Heraclas. Acesta a fost mai întâi asociat și apoi urmaș al lui Origen la catedra școlii catehetice din Alexandria. A ajuns episcop la moartea lui Dimitrie, în 232 și a păstorit biserica până în anul 247 sau 248.

Acestea sunt motivele care ne pot determina să îi considerăm pe Dimitrie și Heraclas antiorigeniști „canonici”, pentru că în fond și formă „nemulțumirea” lor era una „canonică”.

„Disputele” de care am amintit nu erau altceva decât discuții cu privire la acest subiect, deoarece „condamnarea” lui Origen de sinoadele lui Dimitrie nu a avut o acceptare universală, grație prestigiului și faimei de care se bucura marele alexandrin în alte provincii imperiale.

Disputele teoretice, fragmentare și necontemporane

Am ales acest subtitlu pentru a reda „disputele” *teoretice*, pe bază de scrieri, între adversarii și apărătorii lui Origen, care fie nu au fost contemporani, fie nu s-au întâlnit niciodată.

Aceste dispute *nu sunt întotdeauna contemporane* și se aseamănă polemicilor apologetilor din secolele II-III, în care se combăteau părerile unor păgâni sau filozofi cu privire la creștinism sau la învățătura adevărată, chiar și după moartea acestora. Un astfel de exemplu găsim în însăși opera lui Origen, *Κατὰ Κέλσου*, o lucrare de amploare în opt cărți. Aici se combate lucrarea *Λόγος ἀληθῆς*, a filosofului Celsus, care murise înainte de a scrie Origen lucrarea amintită.

Specificul acestor dispute depășește cadrul *dreptului canonic*, ajungând în cel *dogmatic*. O caracteristică de bază a acestor „prime dispute” ce vizează doctrina lui Origen este faptul că sunt *fragmentare, parțiale*, se referă doar la anumite părți din doctrina lui Origen și nu a sistemului său doctrinar – dacă se poate vorbi despre un sistem doctrinar la Origen.

Aceste dispute sunt, în parte, *indirecte* mai întâi – cronologic vorbind – și mai apoi *directe*, deoarece la începutul disputelor dogmatice „adversarii” – „acuzatorii”, în cea mai mare parte nici măcar nu menționează numele marelui alexandrin, ci discută anumite idei luate din operele lui sau la care se pot adăuga trimiteri din opera sa, iar mai apoi, treptat-treptat, numele lui Origen se aduce în cadrul acestor dispute.

În secțiunea *Origenismul în secolul al III-lea (disputele alexandrine)* arătăm relația cu Origen a lui Dionisie (episcop al Alexandriei între 248-264), a lui Nepos de Arsinoe care scrie în jurul anului 260 lucrarea *Combatere a alegoriștilor* și a scriitorul Tryfon.

Toate aceste dispute cu referire la Origen alcătuiesc preludiul controverselor origeniste din secolele IV-VI, care au adus de altfel condamnarea definitivă a lui Origen și trecerea lui în rândul ereticilor.

Partea a II-a mai cuprinde de asemenea două secțiuni dedicate studiului celor mai importanți origeniști și antiorigeniști din secolele al III-lea și al IV-lea. Prima dintre ele, *Antiorigenismul la sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea*, îl prezintă pe Petru al Alexandriei (†311), împreună cu lucrările *Despre suflet și trup* și *Despre înviere*; pe Metodiu de Olimp (†311), alături de scrierile *Despre înviere*, *Despre creaturi*, *Despre liberul arbitru* și *Despre pitonisă*; pe Adamantius cu dialogul *Despre adevărata credință în Dumnezeu* și pe Pamfil martirul (†309/310) cu lucrarea *Apologia Pamphili Martyris Pro Origene*. Cea de-a doua, *Antiorigenismul în secolul al IV-lea*, se ocupă cu tratarea lui Eustațiu al Antiohiei (†337), cu lucrarea *Despre vrăjitoarea din Endor contra lui Origen*, cu Aetiu din Antiohia (†366), Marcel al Ancyrei (280?-†374) și Apolinarie de Laodiceea (310-†390), care a scris *Împotriva lui Origen (Contra lui Origen)*.

Nu avem până acum o dispută fățișă între origeniști și antiorigeniști, ci doar cazuri izolate, școli cu tradiție diferită în interpretarea Scripturii și deci într-un anume conflict, dar conflictul se limitează la *metodă* și nu depășește cadrul acesteia spre dogmă. Avem astfel o opoziție pe bază de principii pur ermineutice, un război teoretic contra altor vederi decât ale lor.

Numele lui Origen nu este pomenit des (mai puțin la Metodie), el nu este numit eretic și deci nu este condamnat ca atare. Cu toate acestea, interpretarea alegorică – al cărei exponent de marcă era Origen – are de suferit, micșorându-și importanța și aria de practicare, în favoarea interpretării literal-gramaticale împărtășită de antiohieni și extinsă de aceștia, urmând ca mai apoi să devină normativă.

Aceasta este *disputa origenistă academică*, în plan teoretic, prin cuvântări și scrieri, fără condamnări și fără acte de violență împotriva origeniștilor sau a antiorigeniștilor.

Partea a III-a. Prima dispută origenistă (sec. IV-V)

Sub denumirea propriu-zisă de dispute origeniste, putem denumi abia cele întâmplare în ultimul deceniu al secolului al IV-lea și primul deceniu al celui de-al V-lea veac creștin.

Frontul disputelor se lărgeste mutându-se de la Origen și doctrina lui – teologia lui –, la origeniști – urmașii, adepții și admiratorii lui Origen – și doctrina acestora. Una dintre micile cauze este faptul că Origen este citit unilateral, după interpretarea pe care o dau preținșii discipoli.

Specificul acestor dispute este *înfruntarea directă și atacul la persoană*. Polemicile se adresează *direct* cu numirea destinatarilor, iar intențiile se dau *pe față*. Nu atât Origen se voiește a fi condamnat – sau doctrina lui, cât adversarul în polemică – cel de partea lui Origen, admirator al lui, sau cel care doar se abține de la condamnarea acestuia. De aceea, în cadrul acestor dispute, pe lângă „onoarea”, faima și renumele lui Origen cad victime discreditării sau exilului oameni nevinovați.

În această perioadă (390-410) putem distinge patru etape distincte cu evoluție diferită și rezultate uneori incredibile. De la denunțul public al origenismului (prima etapă: 373-377), la motive extrase din opera lui Origen (a doua etapă: 392-397), la orgolii privind „onoarea” și „mândria” de ortodox (a treia etapă: 398-410) și până la depunere din invidie sub pretextul origenismului (a patra etapă: 399-404).

Persoanele implicate în dispută sunt: Epifanie de Salamina (315-†403), Rufin de Aquileea (345-†410/411), Ieronim de Stridon (345/347-†419/420), Teofil al Alexandriei (345-†412) și Sfântul Ioan Gură de Aur (344/354-†407).

Prima dispută origenistă

1. Denunțul origenismului - Epifanie de Salmina (373-377)

Singurul participant efectiv la acest moment este episcopul Epifanie de Salamina. Cadrul disputei este denunțul făcut public de către Epifanie de Salamina, între anii 373-377, în două capitole din scrierile sale *Ancoratos* (cap. 63) și *Panarion* (erezia 64), însă acesta nu a provocat reacții imediate.

2. Epifanie și Ioan. Ieronim și Rufin I (393-397)

În 393 Atarbiu, sosește la Ierusalim și le cere lui Rufin de Aquileea și Ieronim de Stridon să condamne origenismul. Epifanie de Salamina îl hirotonește preot pe Paulinian, fratele lui Ieronim, după ce predicase împotriva origenismului și Ioan al Ierusalimului împotriva antroporfiților.

În 397 Ieronim și Rufin se împacă public în biserica Învierii. În același an, după Rusalii, Rufin pleacă în vest definitiv.

Vigilanțiu îl acuză pe Ieronim de origenism, fapt pentru care acesta din urmă scrie pentru a se apăra.

3. Ieronim și Rufin II (398-410)

Rufin traduce din *Apologia pentru Origen și Despre principii* a lui Origen pentru Macarie în 397-398. În toamna anului 398, Eusebiu de Cremona obține o copie a traducerii din *Despre principii* și îl acuză pe Rufin de erezie.

Pammachius și Oceanus i-au scris lui Ieronim (399), cerându-i să-l facă cunoscut pe adevăratul Origen, printr-o traducere exactă și să se îndepărteze de a consimți greșelile doctrinare, ceea ce acesta face degrab, justificându-și demersul. Rufin se retrage la Aquileea.

În primăvara anului 400, Teofil îi scrie lui Anastasie împotriva origenismului. Anastasie îl cheamă pe Rufin la Roma, iar acesta din urmă scrie *Apologia ad Anastasium* pentru ca să își demonstreze ortodoxia și să își ceară iertare pentru neprezentarea la Roma.

Anastasie scrie episcopului Simplician al Milanului și succesorului său Venerius, cerându-i să respingă origenismul. Venerius și Chromatius de Aquileea îi scriu lui Anastasie să facă o scrisoare de condamnare a origenismului. Anastasie interzice citirea operelor lui Origen.

Rufin termină *Apologia împotriva lui Ieronim*, în primăvara lui 401, iar Ieronim *Apologia contra lui Rufin*, în două cărți, în același an.

De asemenea, Ieronim completează și dosarul antiorigenist, ce cuprinde *Epistolele XCII, XCIII, XCIV, XC, XCI, XCVI, XCVIII și XCVII*, traducând în latină epistolele lui Teofil. Trimite apoi *Apologia* sa și lui Augustin, iar episcopul de Aquileea – Chromatius îl îndeamnă la pace.

În 408, Rufin se întoarce de la Pinetum la Aquileea, apoi în Italia de Sus și Sicilia, îngrijindu-se de câteva scrieri, în principal de traduceri din Origen. Moare în 410 sau 411, ca martor al ravagiilor practicate de Alaric în Sicilia.

Odată cu moartea lui Rufin, disputa rămâne în mâna acuzatorului, care își va continua opera de discreditare atât a lui, cât și a lui Origen.

4. Epifanie, Teofil și Ioan (399-438)

Teofil al Alexandriei trece în tabăra antropomorfiților, devenind antiorigenist și se ceartă cu Isidor, care se retrage în pustiu la Nitrie, unde este găzduit de origeniști.

În 399, Teofil, într-un sinod ținut la Alexandria – cu escortă de bătauși, cu concursul asceților antropomorfiți, cu teroare, persecuție, cu chilii și cărți distruse prin incendiu –, a anatematizat principiile lui Origen și ale partizanilor săi, în particular ale „Fraților-Lungi”, cu excepția lui Dioscor și, puțin mai târziu, a izgonit din Egipt mai mult de trei sute de călugări origeniști. În urma sinodului, Teofil a trimis o epistolă sinodică episcopilor adunați la Ierusalim și celor din Cipru.

Puțin după aceea (400), un sinod ținut la Ierusalim cu scopul de a combate origenismul, a adoptat decizia sinodului de la Alexandria din anul 399 și a trimis o epistolă (XCIII) de răspuns lui Teofil, în septembrie 400.

Teofil continuă combaterea origeniștilor prin epistolele pascale din 401, 402 și 404.

Ioan îi primește prietenește, le oferă azil călugărilor origeniști, alungați de Teofil, și așteaptă reconcilierea acestora, fără a-i admite în comuniune. Îi scrie apoi lui Teofil, cerând iertarea lor. Însă Teofil refuză și trimite delegați la Constantinopol pentru a-i purta plângerea împotriva lor. Se arată totodată nemulțumit de Ioan Hrisostomul, pe motiv că ar fi admis formal la comuniunea bisericească pe călugării fugiți.

Monahii, la rândul lor indignați, s-au adresat împărătesei Eudoxia, înaintându-i un memoriu, și cerând totodată ca împăratul să rânduiască un înalt for de judecată, la care să fie citat și Teofil. După dorința acestora, împăratul urma să delege judecător suprem pe arhiepiscopul capitalei.

În urma gravelor acuzații aduse de călugării origeniști împotriva lui Teofil înaintea împăratului Arcadius, episcopul Alexandriei a fost chemat la Constantinopol, pentru a se justifica înaintea lui Ioan Hrisostomul.

Teofil întârzie premeditat plecarea la Constantinopol, cu scopul de a-și pregăti terenul în vederea înlăturării lui Ioan. Printr-un vicleșug, Epifanie a fost determinat de către Teofil al Alexandriei să meargă la Constantinopol pentru a condamna și acolo origenismul. Epifanie, ajuns la Constantinopol cândva în iarna lui 402 sau începutul lui 403, refuză comuniunea cu Ioan și observând că Teofil a abuzat de buna lui credință, având muștrări de conștiință, fără să mai aștepte sosirea celorlalți episcopi, părăsește în grabă capitala.

Teofil a obținut de la împărat, în sfârșit, ca în locul înfățișării înaintea unui sinod condus de Ioan Hrisostom, să aibă loc un sinod pe care să-l țină el însuși și în care să-l citeze pe episcopul Constantinopolului.

Cu ajutorul curții, Sfântul Ioan Gură de Aur este condamnat în 403, în sinodul numit „de la *Stejar*”, lângă Calcedon, prezidat de Pavel de Heracleea, dar nu din pricina origenismului, ci deoarece mulți dintre cei 36 de episcopi care l-au acuzat erau dușmani personali ai lui Ioan. Numărul episcopilor a crescut mai apoi la 44 sau 45.

Datorită poporului în prag de răscoală, după numai câteva zile Ioan este reintrodus cu triumf în biserica sa, iar Teofil a fost obligat să fugă din fața mulțimii răsculate.

Episcopul depus ilegal pentru o a doua oară s-a abținut temporar de la funcțiile sale. Apoi în sinodul ținut la *Constantinopol în 404*, este depus din nou, fiind silit din ordinul împăratului Arcadie să plece pentru a doua oară în exil, în 9 iunie 404, exil în care a și murit, la 14 septembrie 407, în apropiere de Comana.

În cele din urmă, Teofil s-a împăcat cu călugării origeniști.

O nouă condamnare a origenismului are loc în anul 404, după încheierea disputelor propriu-zise care au avut loc în această problemă. Acum Teofil scrie *o nouă epistolă pascală* (C), în care reia două din erorile origeniste, iar în anul 409 Ieronim scrie *Epistola CXXIV către Avitus*, care este însă lista cea mai completă, la Ieronim, a ereziilor lui Origen și nu numai o listă, ci, în felul său, un tratat, care amintește capitolul 64 din *Κατὰ ἀρρέσεων* al lui Epifanie.

Disputele cu privire la Origen și ortodoxia învățăturilor lui intră într-o perioadă de pace, de tăcere, dar el rămâne totuși obiectul multor controverse ce se vor sfârși prin condamnarea lui de către un sinod ecumenic, precedată de cea a unui sinod local din Constantinopol, de la 543 și de edictul împăratului Iustinian.

Așadar aceste dispute vor reveni pe masa teologilor începând cu secolul al VI-lea, rămânând încă neîncheiate, iar mai târziu, o seamă de filologi vor intra și ei în una din cele două tabere, *pro* sau *contra* Origen. Prin urmare, observăm că „Origen a plătit pentru excesul de origenism, dar el a fost de asemenea victima ambiției geloase a lui Teofil și a disputelor dintre Ieronim și Rufin”.

Partea a IV-a. A doua dispută origenistă. Condamnarea origenismului (sec. VI)

Vreme de 100 de ani Origen a fost amintit sporadic și combătut în scris, – după mărturiile existente –, doar de episcopul Antipater de Bostra.

Origenismul acestei perioade se pare că a fost influențat de gândirea unui mistic panteist din Edesa, pe nume Ștefan Bar-Sudaili, care vine în Palestina pe la 512. Acesta avea un sistem de gândire ce prezenta aparente înrudiri cu învățătura lui Origen.

Nonnu, un călugăr origenist, în jurul anului 514-515, împreună cu alți trei călugări origeniști, au fost primiți în *Lavra nouă*, făcând propagandă doctrinei lor în jurul Ierusalimului. Scandalizat de aceasta, egumenul Agapet cere consimțământul patriarhului Ierusalimului, Ilie, și îi alungă din mănăstire.

La scurt timp, în anul 519 sau 520, călugării origeniști, Nonnu și însoțitorii săi, sunt reprimiți în mănăstire de către Mammas. În anul 531, în urma unei incursiuni samarinene, Sfântul Sava merge la Constantinopol să ceară ușurări de impozite și, profitând de ocazie, se plânge împăratului Iustinian contra origeniștilor, rugându-l să asigure liniștea în Palestina, prin măsuri împotriva lor, la fel ca și împotriva arienilor și nestorienilor.

Doi călugări origeniști, Theodor Askidas, diacon în Lavra Nouă și Domițian, egumenul schitului Martirius, au intrat în grațiile împăratului cu ajutorul lui Leonțiu.

Ghelasie, al doilea succesori al lui Sava în Marea Lavră, din 537, a încercat să oprească propaganda lor, citind acestor călugări cărțile lui Antipater de Bostra, scrise în secolul precedent, împotriva lui Origen. Văzând că nu a ajuns la capăt prin convingere, s-a folosit de rigoare și a alungat din Lavra Mare 40 de călugări origeniști. Controversele între lavre au ajuns la violențe, astfel că origeniștii au atacat Marea Lavră, iar Ghelasie a fost obligat să reprimească pe călugării origeniști, ceea ce s-a și întâmplat. Antiorigeniștii, nemulțumiți, au delegat 6 călugări la Patriarhul Efrem al Antiohiei, spre a-i arăta acestuia erezia origenistă, citindu-i din scrierile lui Antipater de Bostra. Îndârjit, patriarhul Efrem, în cadrul unui *Sinod*

de la Antiohia din vara lui 542, l-a condamnat pe Origen și „a publicat un sinodic împotriva învățăturilor acestuia”, în vara aceluiași an.

În urma sinodului din 542, origeniștii l-au constrâns pe patriarhul Petru al Ierusalimului să îl șteargă din diptice pe Efrem al Antiohiei. Petru a însărcinat apoi pe egumenul Noii Lavre, Ghelasios și pe călugărul Sofronios să scrie o plângere contra origeniștilor. Aceștia au scris-o și pentru susținerea ei au întocmit și o listă de citate din scrierile lui Origen. Iustinian a aprobat libelul și i-a trimis lui Mina o lungă scrisoare – care este de fapt un lung tratat teologic, cu tonul și efectul unui edict.

În 543, împăratul Iustinian, sub forma unei scrisori către episcopii celor cinci scaune principale (Constantinopol, Roma, Alexandria, Antiohia și Ierusalim) a lansat o sentință de condamnare a lui Origen și a scrierilor sale, însoțită de 10 anatematisme, cerându-le să țină un sinod pentru condamnarea generală a origenismului. Cei patru episcopi au semnat edictul lui Iustinian, asemenea lui Mina.

Tratatul împăratului Iustinian cuprinde enumerarea erorilor lui Origen și mărturiile din Sfinții Părinți împotriva unora din acestea; citatele din opera lui Origen, pentru a justifica și argumenta existența erorilor enumerate mai sus; cele zece anatematisme împotriva unor erori și a lui Origen însuși, amintit în ultima dintre ele.

Nonu, origenist de la început, a refuzat să subscrie la condamnarea lui Origen și a fost înlăturat din Noua Lavră, împreună cu partizanii săi. El a făcut agitație, a provocat dezordine și fiind sprijinit puternic de Theodor Askidas, a obținut de la patriarh reintegrarea sa. Ura i-a împărțit pe călugării origeniști din Lavra Nouă – numiți isocriști și pe cei din Lavra lui Firmin numiți protocriști sau tetraediți.

În vara anului 552, protocriștii au renunțat la preexistența sufletelor, s-au unit cu ortodocșii și au făcut front comun împotriva isocriștilor. Apoi l-au trimis în grabă pe unul dintre ai lor, numit Isidor, cu starețul Marii Lavre, Conon, la Constantinopol, pentru a prezenta o scrisoare împăratului împotriva isocriștilor și pentru a cere protecția imperială împotriva intrigilor adversarilor lor.

Polemicele origeniste din Palestina de la sfârșitul anului 552 cer o nouă decizie, în ciuda edictului împotriva lui Origen și a origenismului din anul 543.

Sinodul V ecumenic s-a deschis în ziua de 5 mai 553, la Constantinopol, în *secretarium*-ul Sfintei Sofii, sub președenția lui Eutihie. În deschidere s-a citit scrisoarea imperială, de către Theodor silențiarul, prin care Iustinian a justificat convocarea Sinodului, a recunoscut autoritatea celor patru Sinoade ecumenice anterioare, și a propus condamnarea „celor Trei Capitole”, astfel încât să nu fie prejudiciată defel autoritatea deciziilor de la Calcedon.

Prin *ședința a opta* din 2 iunie 553, sinodul și-a încheiat lucrările. Acum a fost formulată decizia de condamnare în sens ortodox a „celor Trei Capitole” și au fost din nou anatematizați Arie, Macedonie, Apolinarie, Nestorie, Eutihie și Origen. Întreaga condamnare a fost cuprinsă în 14 anatematisme și publicată prin cele 13 puncte din edictul împăratului Iustinian. Canonul 11 a condamnat ereticii deja condamnați în sinoadele precedente, cum ar fi spre exemplu Arie, Nestorie și Apolinarie. Origen este numit pentru prima dată eretic, în al 11-lea canon.

Actele în limba greacă ale sinodului sunt pierdute, avem doar o traducere latină contemporană, probabil folosită de Vigiliu și utilizată de către succesorul său, papa Pelagiu II (578-590), până la un anumit punct.

Chiril de Schytopolis, Evagrie scolasticul, Evloghie al Alexandriei, Sofronie al Ierusalimului, Cronica pascală, Anastasie Sinaitul, Sinodul de la Lateran din 649, Sinodul VI ecumenic 680, Sinodul trulan 692, Sinodul VII ecumenic 787, Epistola lui Tarasie, Patriarhul Nichifor al Constantinopolului, Cronicarul bizantin Georges călugărul (†842), Patriarhul Fotie, Teofan și Zonara (†1118) amintesc de condamnarea lui Origen la Sinodul V ecumenic.

Integritatea actelor sinodului V ecumenic, Edictele de convocare ale sinodului V ecumenic, Scrisoarea lui Vigiliu către Eutihie și Constitutum-ul său, rezumatul făcut de

Eutihie al Constantinopolului la închiderea lucrărilor sinodului V ecumenic, Preotul Eustratie în Necrologul la patriarhul Eutihie, Cronicarul latin Victor de Tununna, Pelagiu II (578-590), Grigorie cel Mare nu vorbesc de condamnarea lui Origen la acest sinod. Iar la Sinodul VI ecumenic din 680 s-a făcut o anchetă asupra actelor sinodului V și s-a constatat că actele sunt păstrate integral.

Sinodul V ecumenic l-a anatematizat într-adevăr pe Origen, nu în sesiune specială, ci în trecere, citând numele său printre ceilalți eretici condamnați în a unsprezecea anatemă. Numele lui Evagrie și al lui Didim nu se găsesc nicăieri în actele sinodului.

Secolul al VI-lea a adus cu sine condamnarea universală a lui Origen, prin includerea lui în rândul ereticilor și pomenirea în sinodicoanele următoare.

Sinodul V ecumenic pecetluiește condamnările precedente, înscriind numele lui Origen în cea de-a 11-a anatematismă alături de Sabelie, Arie, Apolinarie, Nestorie, Eutihie, Dioscor, Timotei Eluros, Petru Mongos, Antim al Trapezundei, Teodosie Alexandrinul, Petru fost al Antiohiei, Petru al Apameii și Sever fost al Antiohiei, condamnați la primele patru sinoade ecumenice sau la alte sinoade endemice.

Partea a V-a. Origenismul la Sfinții Părinți (sec. III-VIII)

Un prim punct de întâlnire al Părinților cu Origen este exegeza alegorică. Admiratori deschiși sau de taină ai marelui alexandrin, părinții secolului al IV-lea s-au inspirat din scrierile origeniene, alegând, de cele mai multe ori, grâul de neghină.

Un al doilea punct de întâlnire al Marilor Părinți ai secolului al IV-lea sunt cele două mari erori origeniste: preexistența sufletului și apocatastaza. Pentru acestea două au fost anatematizați Didim cel Orb și Evagrie Ponticul, alături de Origen, la cel de-al V-lea Sinod Ecumenic din anul 553.

1. Didim cel Orb (313-†398)

Didim s-a format într-un mediu origenist și ca atare a rămas în istorie ca unul din marii origeniști ai secolului al IV-lea, alături de diaconul Evagrie din Pont. Formarea lui se va reflecta pe parcursul întregii sale opere scrise și nescrise. El a fost un „apărător neînfricat” al lui Origen la catedra școlii catehetice din Alexandria. Îl folosește în operele sale scrise, însă fără a-l numi de cele mai multe ori, probabil ca măsură de precauție, deoarece deja doi dintre cei care l-au audiat – Ieronim și Rufin – erau „certați” din pricina operei lui Origen.

Una dintre operele sale de mare importanță pentru relația lui cu origenismul este *Apărarea lui Origen*, care nu este altceva decât o prezentare a operei *Despre Principii* a lui Origen, în care, explică corect dogma trinitară și aprobă greșelile origeniste: despre păcatul îngerilor, preexistența sufletelor și apocatastază.

Didim susține preexistența sufletelor, el „crede că, deși creat de Dumnezeu, sufletul a *preexistat* trupului în care apoi a fost pus ca într-o închisoare, pedepsit pentru păcatele săvârșite anterior idee prezentă și în tratatul adresat lui Rufin despre *De ce mor copiii după ce au primit trupuri pentru păcate?*”.

Strâns legată de eshatologia lui Didim este apocatastaza (ἀποκατάστασις), de unde se observă că eshatologia lui Didim este un amestec de origenism și ortodoxie. Cuvântul ἀποκατάστασις se găsește o dată și în *Comentariul la Zaharia*, însă contextul dat ne lasă să înțelegem că nu este vorba de apocatastază în sensul controverselor origeniste. Totodată el respinge fabula metempsihozei.

2. Sfântul Vasile cel Mare (329/330-†379)

Unul dintre marii capadocieni cu o oarecare legătură cu Origen și opera lui este Sfântul Vasile cel Mare.

Vasile îl pomeneste o singură dată pe Origen, și „așează într-un loc de onoare pe Dionisie [al Alexandriei] alături de alți origeniști notorii Grigorie Taumaturgul, Firmilian, Dianeu, Meletie și însuși Eusebiu al Palestinei” și „...fără a fi de acord cu formulele treimice origeniste, citează pe Origen ca pe un martor al credinței Bisericii în dumnezeirea Duhului Sfânt (în *Despre Duhul Sfânt*)”.

Sfântul Vasile cel Mare, nu ascunde faptul că unele formule trinitare ale lui Origen lasă de dorit, dar acest lucru nu l-a împiedicat să dea în *Filocalia*, în colaborare cu prietenul său Grigorie de Nazianz, o culegere de fragmente alese din Origen și să le citeze mai apoi ca mărturie a dumnezeirii Sfântului Duh.

Ceea ce merită de reținut din alcătuirea *Filocaliei lui Origen* este „intenția de apologie indirectă a lui Origen, ca și pe aceea de răspuns literar la acțiunea și la raționalismul împăratului Iulian”.

„Vasile a excelat în genul omiletic. Nu a lipsit ocazia de a se inspira din Origen, mai ales în explicarea Vechiului Testament”, preluând de multe ori metoda lui Origen sau interpretarea acestuia în anumite privințe. Acest lucru este observabil în special din omiliile la Psalmi și Proverbe, însă nu și la *Hexaemeron*, întrucât vedem că respinge sugestia lui Origen cu privire la începutul temporal, prima zi, conceptul materiei. Cu toate acestea, Vasile folosește *Hexapla* lui Origen și utilizează foarte puțin *Omiliile sale la Facere*.

3. Sfântul Grigorie de Nazianz (330-†389/390)

Alături de Vasile cel Mare a extras din operele lui Origen un „florilegiu”, numit *Filocalia*, selecție alcătuită cu prudență. În *Învățătură despre opiniile lui Origen Evagrie și Didim*, atribuită lui Barsanufie de Gaza, găsim acuza adusă lui Grigorie de Nazianz cum că „...și el a susținut preexistența [sufletului] în scrierile sale, adică în predicile de la Nașterea Domnului și de la Paști”, și dă un citat din Grigorie de Nazianz, dar din care nu reiese aceasta, adăugând „dându-i și lui pedeapsă din pricina celor ce mai înainte au păcătuit. Și în alte diferite scrieri ale sale Grigorie a năzuit să se arate cu totul curat în ceea ce învață”. În *Oratio 37, 14-15*, Grigorie de Nazianz respinge însă explicit ideea preexistenței.

Acuza este deci neîntemeiată, de vreme ce Grigorie nu afirmă, nici nu susține preexistența sufletului în scrierile amintite, sau în altele păstrate sub numele lui.

Grigorie de Nazianz a avut o contribuție majoră în alcătuirea *Filocaliei* din scrierile lui Origen și prin aceasta, este pe bună dreptate inclus între origeniști. Cât privește doctrinele condamnate ca origeniste, nicăieri în opera lui nu găsim mărturii despre faptul că ar învăța sau că ar susține atât apocatastaza cât și preexistența.

4. Sfântul Grigorie de Nyssa (335-†394)

În *Învățătură despre opiniile lui Origen Evagrie și Didim*, atribuită lui Barsanufie de Gaza, găsim numită acuza adusă lui Grigorie de Nyssa cum că ar fi susținut *preexistența sufletului*, însă Barsanufie argumentează că Grigorie în scrierea sa *Despre Facerea omului* „combate cu tărie părerile despre existență și le respinge”, ca și alți Sfinți Părinți, fără a face o referire exactă la textele despre care vorbește.

Problema preexistenței sufletului este combătută de către Grigorie în scrierea *Despre suflet și înviere* și arată explicit că *sufletul și trupul își încep simultan existența*, deci sufletele nu au *preexistat* înaintea trupurilor.

În aceeași scriere a lui Barsanufie Grigorie de Nyssa este acuzat că susține apocatastaza. Operele sale arată că el vorbește despre o restaurare a „formelor binelui” care au fost „înlocuite cu contrariul lor”.

Sfântul Maxim Mărturisitorul afirmă cu referire la restaurarea de care vorbește Grigorie de Nyssa că „este restaurarea puterilor sufletești, căzute prin păcat, în starea în care au fost create. Căci precum toate își vor primi prin învierea trupului la vremea sperată nestrucăciunea, așa trebuie să lepede și puterile pervertite ale sufletului, în cursul prelungirii veacurilor, amintirile păcatului sălășluite în el, și, străbătând (sufletul) toate veacurile și neaflând odihnă, să vină la Dumnezeu, Cel ce nu are sfârșit. Și astfel prin recunoașterea bunurilor, nu prin împărțășirea de ele, să reprimească (sufletul) puterile sale și să fie restaurat și să se arate că Făcătorul nu e cauza răului”.

5. Evagrie Ponticul (345-†399)

Antoine Guillaumont menționează: „Evagrie a fost mai origenist decât Origen însuși”, iar Francisc X. Murphy: „este evident că între Origen și origenism se simte umbra unui alt geniu teologic, campion al ascetismului în Pustiul Părinților și susținător al tradiției mistice

care străbate religia creștină până azi, Evagrie Ponticul”. De aici putem deduce că unul din cele mai importante roluri în concretizarea a ceea ce este numit azi origenism l-a avut Evagrie Ponticul.

În *Învățătură despre opiniile lui Origen Evagrie și Didim*, găsim numită acuza adusă lui Evagrie cum că ar fi susținut *preexistența sufletului și apocatastaza*. Barsanufie nu neagă acest lucru și îl sfătuiește pe corespondent să nu primească astfel de opinii.

Guillaumont scrie în anul 1961 un studiu în care tratează legătura dintre hristologia evagriană și cea condamnată în cele 15 anatematisme atribuite celui de-al V-lea sinod ecumenic. Alături de cursul tipărit în anul următor, A. Guillaumont demonstrează că edictul din 543 îl vizează exclusiv pe Origen, anatematismele sunt îndreptate, în mod expres, împotriva origeniștilor, iar „cele 15 anatematisme expun doctrina călugărilor origeniști din Palestina și în special cea care era profesată în 553 de către isocriști”.

În concluzie, A. Guillaumont susține că în cadrul operelor evagriene, și mai cu seamă în *Capetele gnostice*, este atestată prezența „opiniilor considerate ca ale origeniștilor privind preexistența, apocatastaza, chiar metempsihoza”.

6. Sfântul Maxim Mărturisitorul (580-†662)

P. Sherwood a demonstrat că mai ales în Ambigua avem fundamentala respingere a mitului origenist despre unitatea inițială a tuturor spiritelor în Dumnezeu (henada), despre împrăștierea lor din această unitate, despre căderea lor în trupuri și despre reîntoarcerea lor în unitatea inițială, odată cu depunerea trupurilor. În același timp, Sherwood a demonstrat că unele capitole din cele 200 de capete despre cunoaștere (I, 1, 2, 3, 10), cuprind aceeași respingere a origenismului ca și Ambigua, dar în mod mai concentrat, ca semn că sunt ulterioare acestei scrieri. După Sherwood, de-abia sfântul Maxim a fundamentat deplin și definitiv învățătura adevărată a Bisericii împotriva origenismului.

Sfântul Maxim unește combaterea erorii origeniste despre spiritele preexistente în unitatea primordială și căzute în trupuri, din care sunt duse iarăși spre acea unitate, cu afirmarea rolului pozitiv al mișcării, deci al lucrării omenești. El inversează, triada origenistă: petrecerea în henadă, mișcarea prin păcat, nașterea în lumea văzută (γένεσις) și odihna nouă în henada din care au căzut spiritele. Pentru sfântul Maxim întâi e creația (γένεσις), apoi mișcarea și la urmă, ca rezultat al ei, odihna fără sfârșit în Dumnezeu, „toată dificultatea constă într-o respingere filosofică a preexistenței și post-existenței sufletelor”.

Cu toate că „Maxim folosește și explică corect textele uzurpate într-un sens eterodox de Origen”, el rămâne un origenist precoce, ortodox în același timp. El folosește concepte și uneori terminologia origeniană, în special pe cele cu privire la exegeza biblică, fapt ce l-a determinat pe P.M. Blowers să afirme că „multe din axiomele fundamentale ale lui Origen sunt arătate în expunerea structurii simbolice a Bibliei la Maxim” și „multe din teoriile lui Origen cu referire la textul inspirat al Scripturii apar de asemenea la Maxim”.

În multe locuri se poate observa la Maxim Mărturisitorul o dependență față de Origen. Spre exemplu în *Răspunsuri către Talasie* 28, în *Capetele teologice și economice* 2, 66-70 și în diferite corespondențe origeniene, precum *Răspunsuri către Talasie* 48 și 65.

Maxim Mărturisitorul este ultimul părinte bisericesc care respinge origenismul vremii sale. După moartea sa, este amintită condamnarea lui Origen, Didim și Evagrie în decretul dogmatic al celui de-al VI-lea sinod ecumenic, ca având loc la al V-lea Sinod. Același lucru și la Sinodul trulan din 692, când este confirmată prin canonul I condamnarea lui Origen, Evagrie și Didim din timpul lui Iustinian, iar sinodul VII ecumenic 787 semnalează de asemenea condamnarea lui Origen la Sinodul V și o trece sub tăcere pe cea a celor Trei Capitoale.

Disputele origeniste încetează în secolul al VI-lea, odată cu Sinodul V ecumenic. În secolul al VII-lea ia poziție împotriva unor puncte origeniste Maxim Mărturisitorul, iar pe parcursul secolului al VIII-lea, condamnarea acestuia este amintită sporadic, disputele fiind practic inexistente.

Concluzii

Terminologia folosită de Origen va fi valorificată de părinții „origeniști”, tacit, în gândire, și pusă în slujba Bisericii. Astfel, Origen este printre primii autori care folosește termenul *homoousios*, termen care va fi mai apoi folosit în simbolul de credință niceo-constantinopolitan. Pe lângă acestea, avem de la el diferite mărturii despre rugăciune și despre timpurile acesteia. Origen în expunerea sa folosește mai multe ipoteze, pe care însă nu le impune și celorlalți. Chiar dacă el a împrumutat majoritatea erorilor sale doctrinare din neoplatonism „n-a fost niciodată formal sau voluntar eretic, căci el se arăta întotdeauna dispus să se supună învățămintelor Bisericii”.

A fost unul dintre cei mai înflăcărați adversari ai ereticilor timpului, după cum se poate lesne observa din mărturiile lui Eusebiu, fiind puțin probabil să fi fost condamnat de erezie pe când era în viață, după cum remarcă T. M. Popescu: „Dacă însă Origen nu era eretic în viață, el *devine* eretic după moarte, și de aceea așa cum nu putuse fi condamnat în viață *ca eretic*, pentru că nu era, așa a putut fi condamnat după moarte, pentru că devenise”. Origen nu fusese găsit „eretic” în viață pentru că lipsea unitatea de măsură și apreciere teologică, care se conturează abia în perioada sinoadelor ecumenice, și care, pe măsură ce decretează diferit de ipotezele lui Origen, antiorigeniștii găsesc în ele învățături „eretice”. Astfel, Origen *devine eretic* după moarte, prin procesul de formare și lămurire a ortodoxiei.

Istoria lui Origen a fost denaturată, după cum ne demonstrează T. M. Popescu, iar meritele lui rămân incontestabile, în ciuda „părerilor eronate” ale sale. Părintele Isidor Todoran, în studiul său despre Origen, afirmă că: „Origen este în general un mare gânditor și cel mai mare gânditor creștin din prima perioadă patristică. El este, în Răsărit, adevărat părinte al teologiei sistematice” și de aceea „noi credem că Origen nu poate fi considerat eretic. Sau, dacă facem deosebirea, obișnuită în teologie, între eretic material și eretic formal – eretic material fiind cel ce se găsește în greșală în învățătura de credință, dar nu intenționat și nu în opoziție conștientă și voită față de Biserică; iar eretic formal cel ce susține persistent o învățătură de credință contrară învățăturii Bisericii, cunoscută lui ca atare – , Origen poate fi socotit doar ca eretic material. Dar ereticul material nu este propriu zis un eretic”, pe lângă acestea putem susține și noi că „Nu există în Biserică nici un gânditor care să fi rămas atât de nevăzut-omniprezent în ea ca Origen”.

„Omul de oțel” – așa cum a fost supranumit Origen, este numele care i se potrivește, el rămâne în istorie ca primul sistematizator al învățăturii de credință, ca un exeget de primă clasă. Întreaga viață și-a pus-o în slujba Bisericii, a învățării catehumenilor și în lupta contra ereticilor timpului, veșnic treaz, trăind după rânduielile Bisericii și voind să rămână în aceasta.

El a rămas deschizător de drumuri în exegeză prin metoda alegorică, care va deveni de altfel metoda școlii din Alexandria, precum și prin multele sale „părerii” sau „ipoteze”, dintre care doar unele se vor dovedi în deplină conformitate cu învățătura Bisericii fixată în dogme în perioada sinoadelor ecumenice.

Origen a fost izvor de inspirație pentru succesorii săi, răsăriteni și apuseni, între care îi amintim pe: Vasile cel Mare, Evagrie Ponticul, Didim cel Orb, Grigorie de Nazianz, Grigorie de Nyssa, Ioan Gură de Aur, Ieronim, Rufin și Augustin, astfel încât putem afirma alături de diac. Ioan Ică jr: că „nu există în Biserică nici un gânditor care să fi rămas atât de nevăzut-omniprezent în ea ca Origen”.

El are însă în imensa lui operă și erori doctrinare care se datorează în parte muncii sale de pionierat, precum și contextului istoric în care activează la cele două școli catehetice, perioada dinaintea de sinoadele ecumenice, în care învățătura de credință era stabilită în dogme în puține puncte, perioadă în care filosofia prin adepții ei ataca și combătea creștinismul.

Origen a fost obiectul multor dispute care s-au sfârșit prin condamnarea lui de către un sinod endemic în 553, precedată de condamnarea unui sinod local din Constantinopol de la 543 și de edictul împăratului Iustinian. El nu a fost socotit eretic în timpul vieții datorită stimei de care s-a bucurat și după moarte în celelalte Biserici, afară de Alexandria și Roma,

autorității din lumea creștină și intențiilor sale bune. El a fost un oponent hotărât al ereziilor și ereticilor, întreaga sa operă fiind plină de spiritul de polemică împotriva lor. Polemica l-a dus însă pe Origen adesea la abuzuri de expresiuni, în care antiorigeniștii au descoperit mai apoi erori condamnabile.

Ultimii protagoniști care au încercat reabilitarea persoanei lui Origen sunt Pierre Nautin, Jean Daniélou și Henri Crouzel. Disputele despre Origen și despre ortodoxia lui vor reveni pe masa teologilor începând cu secolul XVI, rămânând încă neîncheiate, iar mai târziu o serie de filologi vor intra și ei în una din cele două tabere, *pro* sau *contra* Origen.